

УДК [336.763:336.71](477)

І.Е. Гольченко, Національний банк України

СЕК'ЮРИТИЗАЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ СВІТОВОГО ДОСВІДУ В УКРАЇНІ

У статті обґрунтовується необхідність удосконалення діяльності вітчизняної банківської системи з метою посилення її позитивного впливу на соціально-економічний розвиток країни. Актуальним постає питання вирішення проблеми адекватного забезпечення потреб реального сектора економіки у банківському кредитуванні. Автор аналізує світовий досвід організації сек'юритизації фінансових активів та її можливості для вирішення деяких проблем діяльності вітчизняної банківської системи.

Ключові слова: банківська система, кредитування економіки, сек'юритизація, фінансові активи.

У зв'язку з необхідністю зростання ролі вітчизняної банківської системи у соціально-економічних перетвореннях, зокрема, посилення інвестиційного напрямку її діяльності та, відповідно, розширення механізмів довгострокового кредитування, удосконалення діяльності банків стає особливо актуальним [8].

Стабілізація протягом останніх років макроекономічної ситуації в країні, а також зростання грошової маси сприяли покращанню діяльності банків та підвищенню позитивного впливу банківської системи на розвиток країни.

Так, за даними Національного банку України, упродовж 2000-2002 років кредитний портфель банків збільшився в 3,4 раза, в тому числі за 2002 рік – на 45,6 %, при цьому довгострокові кредитні вкладення банків за цей період збільшилися в 4,5 раза, в тому числі за 2002 рік – на 88,1 %, або 5 млрд. грн. За 10 місяців поточного року кредитний портфель банків збільшився на 44,8 % до 67,7 млрд. грн., при цьому довгострокові кредити – на 120,7 % до 23,6 млрд. грн. Зміни в структурі зобов'язань банків, які відбулися протягом 2000-2002 років, сприяли зростанню можливостей вітчизняної банківської системи щодо довгострокового кредитування економіки і здійснення інвестицій.

Але, незважаючи на ці позитивні зміни, діяльність банківської системи ще потребує подальшого розвитку з метою підтримки соціально-економічного розвитку України та, зокрема, переходу економіки до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку [8].

Так, обсяг кредитування реального сектора економіки не перевищує 25 % ВВП, тоді як в економічно розвинутих європейських країнах цей показник становить понад 50 % [4, с. 163], а частка ресурсів вітчизняної фінансово-кредитної сфери у загальному обсязі вкладень інвестицій в основний капітал складає не більше 7 % [5].

При цьому зростання ефективності діяльності вітчизняної банківської системи та кредитування нею реального сектора економіки стримується низкою чинників, які лежать як у банківській сфері, так і поза нею, серед яких:

1. *Низький рівень капіталізації банків.* За даними Національного банку України, сумарний обсяг капіталу українських банків складає лише 4,5 % ВВП. При цьому зростання капіталу банківської системи у минулому та поточному роках відбувалося значно повільніше, ніж зростання активів і зобов'язань, що свідчить про неадекватність його збільшення обсягам здійснюваних операцій, а також про недостатність захисної функції, яку він повинен виконувати. Так, за 10 місяців поточного року темпи зростання регулятивного капіталу (16,5 %) були нижчими від темпів приросту активів (41,1 %) і кредитного портфеля (44,8 %) приблизно у 2,5 раза, а від темпів приросту зобов'язань (47,0 %) і вкладів населення (48,4 %) – в 3 рази. Зважаючи на вищезазначену тенденцію та підвищення з 01.03.2004 р. економічного нормативу адекватності регулятивного капіталу (H2)¹ для діючих банків з 8 до 10 %, слід очікувати, що у найближчому майбутньому через низький рівень капіталізації вітчизняна банківська система не зможе адекватно відповідати на зростаючі потреби реального сектора економіки у кредитних ресурсах.
2. *Недостатній рівень прибутковості діяльності банків* [4, с. 164]. За даними Національного банку України, рентабельність активів вітчизняної банківської системи станом на 01.11.2003 р. становила 1,1, а капіталу – 7,8 %, що нижче світових орієнтирів (2 і 10 % відповідно). При цьому низька доходність банківських активів тісно пов'язана з наступним чинником.
3. *Недостатня якість активів*, що зумовлює додаткові відрахування в резерви за активними операціями. Значну частку активів банків становлять недоходні активи – основні засоби, дебіторська заборгованість тощо. Крім того,

¹Значення показника адекватності регулятивного капіталу визначається як співвідношення регулятивного капіталу банку до сумарних активів і певних позабалансових інструментів, зважених за ступенем кредитного ризику та зменшених на суму створених відповідних резервів за активними операціями [6].

недостатня якість активів пов'язана з неефективним управлінням банками своїми активами та пасивами, що призводить до підвищення ризиків банківської системи та зростання вартості кредитних ресурсів на міжбанківському ринку [7].

4. *Незадовільний фінансовий стан позичальників.* Так, за січень-серпень 2003 р. у 40 % вітчизняних підприємств діяльність була збитковою [10, с. 122].

За умов, що склалися, можливим варіантом, здатним пом'якшити проблему збільшення банківською системою кредитування економіки, є *сек'юритизація фінансових активів*, під якою розуміють процес розширення використання цінних паперів як інструмента, що опосередковує рух позичкового капіталу, а також надання іншим інструментам форм, традиційно властивих цінним паперам; використання грошових надходжень, передбачених умовами контракту (угоди), як забезпечення під час випуску боргових зобов'язань [9, с. 609].

У широкому значенні сек'юритизація розглядається як прояв зростаючої фінансової самостійності підприємств реального сектора економіки щодо здійснення запозичень, а у більш вузькому аспекті – як один із методів оптимізації портфеля фінансових активів [13, с. 39], який розглядатиметься у подальшому.

Перетворення активів у цінні папери є однією з найбільш важливих фінансових інновацій, що виникла в останні десятиріччя ХХ ст. Механізми сек'юритизації вперше стали діяти у США в 70-ті роки, а у 80-ті їх стали застосовувати і європейські банки. У Нідерландах, наприклад, перша така угода була здійснена у 1995 р. На сьогодні сек'юритизація розповсюджена у Великобританії, Латинській Америці, Канаді, Європі, в країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону і щомісячний оборот цього сектора світового фінансового ринку складає 1,5 трлн. дол. США [11, с. 44-45].

Розвиток процесу сек'юритизації стимулювався такими чинниками, які характеризували розвиток національних фінансових ринків:

- 1) грошово-кредитною політикою в розвинутих країнах, спрямованою на стимулювання довгострокового нагромадження через посередництво фінансових ринків;
- 2) зниженням ставок та зростанням цін у 80-ті роки ХХ ст.;
- 3) розвитком нових фінансових інструментів, які зробили привабливою діяльність на фінансовому ринку;
- 4) відповідним розвитком окремих секторів фінансового ринку, які забезпечували обіг нових фінансових інструментів.

Крім цього, лібералізація національних фінансових ринків у провідних країнах світу також виступила вагомим фактором стимулювання процесу сек'юритизації [12, с. 30-31].

У світовій практиці прийнято розрізняти дві схеми сек'юритизації активів: німецьку та англосаксонську.

Німецька схема сек'юритизації передбачає формування пулу зобов'язань та випуск вторинних цінних паперів, забезпечених цими зобов'язаннями, безпосередньо первинним кредитором. Це дозволяє залучити додаткові ресурси на фондовому ринку та інтенсифікувати активні операції банку. Разом з тим, зобов'язання залишаються на балансі банку, що не сприяє зменшенню тих обмежень, які накладаються на нього обов'язковими економічними нормативами. Враховуючи те, що у найближчому майбутньому для вітчизняної банківської системи одним із обмежень розширення кредитування буде необхідність виконання зазначених нормативів, вважаємо більш прийнятним для банків використання англосаксонської схеми сек'юритизації, про яку мова піде далі.

Англосаксонська схема сек'юритизації у загальних рисах зводиться до наступного: кредитна установа (банк, інвестиційний фонд, фінансова компанія тощо), яка має портфель однорідних непогашених зобов'язань за раніше видані кредити, строк погашення за якими ще не настав, об'єднує їх в один загальний пакет (пул) та продає його іншим кредитним інститутам або спеціально створеним компаніям (special purpose entity – SPE, special purpose vehicle – SPV). При цьому цей пул зобов'язань виступає забезпеченням випуску вторинних цінних паперів (asset backed securities – ABS, mortgage-backed securities – MBS), які випускаються вищезазначеними спеціалізованими установами та реалізуються інвесторам [13, с. 39-40].

На перший погляд, сек'юритизація є не вигідною для первинного кредитора, оскільки скорочує його кредитний портфель та позбавляє доходів за цими зобов'язаннями. На практиці такі недоліки перекриваються значними вигодами від здійснення цієї операції: розширення свободи дій, змога подолання фінансових труднощів та запобігання критичним ситуаціям. При цьому сек'юритизація активів може бути використана банками для:

- 1) *регулювання ліквідності.* Значна частина банківських кредитів (особливо середньо- та довгострокових) неліквідна. Ця заборгованість, як правило, не може бути трансформована в грошову форму шляхом передачі її на баланс іншої установи чи продажу на ринку. Сек'юритизація дозволяє вивільнити частину активів, перевести їх у форму, яка може бути реалізована, та отримати грошовий еквівалент, який використовується для здійснення поточних платежів або купівлі інших активів, наприклад, надання нових кредитів в реальний сектор економіки. За даними Національного банку України, станом на 01.11.2003 р. частка довгострокових кредитів становила 34,8 % кредитного портфеля вітчизняних банків, проти 17,2 % станом на 01.01.2000 р.;
- 2) *мінімізації різноманітних ринкових ризиків* шляхом управління активами та пасивами. Протягом останніх років внаслідок збільшеної нестійкості грошових ринків у банків зросли

ризиків отримання збитків через несприятливу зміну ринкових відсоткових ставок. Сек'юритизація є зручним засобом перебудови портфеля та зниження частки небажаних (ризикових) компонентів балансу, які реагують на прогнозні зміни кон'юнктури фінансового ринку;

- 3) *зменшення концентрації наданих позик* в окремих галузях та географічних районах своєї діяльності, що дозволяє зменшити кредитні ризики, які супроводжують зосередження грошових ресурсів у таких сферах;
- 4) *поліпшення показників капіталізації* [13, с. 40]. Як видно, сек'юритизація може дозволити банкам вирішити деякі проблеми у їх діяльності та сприяти збільшенню кредитування економіки. Натомість, варто зазначити, що в Україні вже зроблено перші кроки щодо формування ринку іпотечних цінних паперів (закладних, іпотечних облігацій та сертифікатів) – прийняті закони України “Про іпотеку” [1], “Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати” [2], які набирають чинності з 01.01.2004 р.

Разом з тим, слід підкреслити, що відповідно до Закону України “Про заставу” [3] іпотека є одним із способів забезпечення зобов'язань – застави. Таким чином, незважаючи на те, що найбільшим ринком сек'юритизованих цінних паперів є іпотечні цінні папери [11, с. 46], все ж вони є лише окремих випадком більш широкого явища – цінних паперів,

забезпечених пулом активів (ABS). І, на мій погляд, подальший розвиток законодавства щодо сек'юритизації активів сприятиме, з-поміж іншого, збільшенню доступності банківського кредитування для задоволення зростаючих потреб економіки та, зокрема, споживчих потреб широких верств населення.

Узагальнюючи вищенаведене, можна зробити висновок, що застосування вітчизняними банками сек'юритизації матиме позитивний вплив на їх діяльність, дозволивши їм ефективно регулювати ліквідність, мінімізувати ризики, поліпшити показники капіталізації. Як наслідок, слід очікувати збільшення обсягів кредитування реального сектора, населення та підтримання таким чином економічного зростання. Як свідчить світовий досвід, саме банківський сектор приводить у рух та підтримує розвиток процесу сек'юритизації [11, с. 47].

Проблеми розвитку процесу сек'юритизації в Україні схожі з проблемами інших країн, що знаходяться на початкових стадіях розвитку, і їх вирішення необхідно здійснювати за такими основними напрямками: розвиток нормативно-правового забезпечення у сфері сек'юритизації та розвитку ринків відповідних цінних паперів; створення відповідних економічних передумов: макроекономічної стабілізації, поступової лібералізації фінансових ринків тощо.

Список літератури

1. Закон України “Про іпотеку” від 05.06.2003 № 898-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 38. – С. 313.
2. Закон України “Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати” від 19.06.2003 № 979-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 1. – С. 1.
3. Закон України “Про заставу” від 02.10.1992 № 2654-XII із змінами // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 47. – С. 642.
4. Державна програма економічного і соціального розвитку України на 2004 рік, схвалена Постановою Кабінету Міністрів України від 12.09.2003 № 1465.
5. Державна програма розвитку промисловості на 2003-2011 роки, схвалена Постановою Кабінету Міністрів України від 28.07.2003 № 1174.
6. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затверджена постановою Правління Національного банку України від 28.08.2001 № 368 із змінами.
7. Лист Національного банку України від 27.08.2003 № 14-011/2416-6234 щодо забезпечення стабільності грошово-кредитного ринку.
8. Послання Президента України до Верховної Ради України “Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки”.
9. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Институт новой экономики, 1998.
10. Державний комітет статистики. Статистичний бюлетень за січень-вересень 2003 року.
11. Игнатъева Д.А. Секьюритизация как один из инструментов проведения преобразований отечественной экономики // Финансы и кредит. – 2003. – № 10 (124), май.
12. Софіщенко І. Сучасні тенденції міжнародного руху капіталу // Банківська справа. – 2002. – № 5.
13. Усоскин В.М. Секьюритизация активов // Деньги и кредит. – 2002. – № 5.

Summary

The article substantiates an improvement necessity of domestic bank system's activity in order to increase its positive influence on economic development of country. The question of increase of lending real economic sector gets up actual. The author analyses a world organization experience of the financial assets securitization and its application's possibility for settlement of some domestic bank system's problems.